

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Николай Кирилов Михайлов**, член на Научно жури на дисертационния труд на Петър Любомиров Айолов на тема: **„Моделът „Производство на несъгласие“ в Интернет (Формиране на обществено мнение в Интернет медиите -България 2015-2016).“** за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Емпирични изследвания в комуникацията) към катедра „Комуникация, връзки с обществеността и реклама“

Представената за рецензия дисертация е структурирана в увод, четири глави, заключение и библиография, които са развити на 336 страници. Библиографията включва над 200 заглавия на книги, статии, студии и интернет източници на български и английски езици, което и като брой и като заглавия е подходящо за целите на изследването. Към дисертацията са добавени описания на емпирични методи за изследване, напр. медиен експеримент под формата на създаване на фейсбук група. Той цели да демонстрира възможностите на комуникационните технологии, в случая социалните мрежи, за достигане на разбирателство. Това е подходящ за целите на изследването метод, който допълнително изяснява разсъжденията и тезите на автора и така допринася за научната убедителност на разработката. Авторефератът обаче, според мен, не е оформен изцяло според изискванията за автореферирание на научен труд, като вместо последователно концептуално изложение на дисертационното изследване е посветен на обстоятелствено представяне на темите в самата дисертация. Докторантът е описал седем реализирани публикации по темата на своя труд, между чиито заглавия намирам интересни и важни теми за съвременната българска комуникационна наука.

Актуалността на темата в началото на дисертационния труд, е обоснована с редица исторически събития, както от началото на 20 , така и от началото на 21 век. П. Айолов разсъждава в парадигмата на рисковото общество и увеличаващата се глобална социална несигурност (У. Бек, З. Бауман, А. Гидънс) в съвременния свят. Основна социална характеристика на посочените събития според докторанта е конфликтът, сблъсъка, дори въоръжената борба. Като една от основните причини, за да се достигне да тази обща обстановка на несигурност, са определени „масирани медийни кампании на „конфликтната пропаганда“. (с. 6 от Дисертацията) Властта на медиите е онзи феномен, който привлича вниманието на изследователя, особено в съвременните

условия – „Проблемът на „четвъртата власт“ и медиите е в основата на държавното устройство, защото именно общественото мнение и „волята на народа“ легитимира всяка власт, независимо дали в авторитарен или демократичен режим.“ (с. 8 от Дисертацията). Нещо повече – медийните кампании малко по нататък са определени от докторанта като „пропагандни войни“ в масмедииите“ (пак там), който феномен дисертантът се опитва последователно да концептуализира с понятието „производство на несъгласие“. В този феномен авторът се стреми да открие заплахи и несъвършенства на демокрацията, като според него, ако не се промени този начин на идеологическо противопоставяне между нациите и социалните групи, рискът за глобален конфликт остава много висок. Един от основните рискове в тази поляризация на общественото мнение чрез „конфликтна пропаганда“ създава утвърждаването на Интернет като тотална комуникационна технология и липсата на каквато и да е регулация в този съвременен и уникален информационен канал. Методологическа и теоретична идея за цялото изследване дава известната теза (и книга) на Ноам Чомски и Едуард Хърман „Производство на съгласие“. Описаният модел от Чомски и неговият съавтор според Айолов, е вече дисфункционален . Авторът е използвал допълнено издание на книгата от 2010 г. (първото е от 1988 г.) и това е безспорно достойнство за него, а и за българската научна общност, тъй като тази важна книга все още не е преведена на български език. Заедно с това, авторът коректно и ерудирано записва в труда си, че работното понятие на Чомски и Хърман, което използва и той, е идея на Уолтър Липман (от известния му труд *Общественото мнение*) като опит за създаване на „глобален модел на формиране на обществено мнение чрез масмедииите в демократичните държави“ (с. 68 от Дисертацията). Научния проблем, който изследва П. Айолов е дали появата на Интернет прави моделът на Чомски невалиден и дали и как той трябва да се преосмисли. „След като няма яснота кой носи отговорност за формирането на общественото мнение в масмедииите в демократичните държави се налага моделът „производство на несъгласие“, в който различни групи и интереси се борят за вниманието на публиката и най-вече за властта, която следва от това.“ (с. 8 от Дисертацията). Втори научен акцент на дисертанта е философията на езика на Ю. Хабермас с идеята за „систематично изкривената комуникация“ в масмедииите и реконструиране на „нормативните условия за възможността за разбирателство“ . Изследването си поставя за цел да анализира случаи на „производство на несъгласие“ в българските Интернет медии и публичното пространство и да изгради метод за разпознаването им. Тези негативните практики и медийни модели са сериозна пречка за

постигане на атмосфера на единството и съгласие в българското обществено пространство. Още тук искам да отбележа струпването от страна на автора на различни теми, книги, автори и идеи, които не винаги имат пряка връзка със заявения вектор на изследване. Напр. включването на Т. Адорно с неговата сложна обща философска и дори метафизична теория за „негативната диалектика“, трудно се съчетава с конкретните задачи на едно емпирично изследване, при това насочено към феномена на комуникацията. Но пък позоваването на Хабермас с идеята му за „*систематични изкривявания на комуникацията*“, която вече отбелязах, се вписва напълно в общия тон на изследването. Това редуване на имена и автори създава известно объркване у читателя къде са изложени и реферирани съответните книги и къде започва собствения анализ на автора. Уводът е и мястото, където докторантът описва целите и задачите на своето изследване. Според него основната цел на неговия дисертационен труд е „да обърне внимание на проявите на „конфликтна пропаганда“ и тенденциите за „производство на несъгласие“ в българските Интернет медии и изследванията на масовата комуникация, които се публикуват в тях.“ (с. 11 от Дисертацията) Тази цел авторът смята да постигне като анализира случаи на „производство на несъгласие“ в българските Интернет медии и публичното пространство и да изгради метод за разпознаването на тези случаи като уплътни своите изводи с методи за емпирични изследвания на масовата комуникация. Чрез които да илюстрира и да докаже своите тези. Тук искам да отбележа, че авторът си поставя цел, която има и важно научно - практическо значение – да се опита да открие онези тенденции в медиите, които възпрепятстват достигането на прагматично, но и демократично съгласие в българското общество. Затова и методите на изследване са съобразени с целта – емпиричните методи за изследване на масовата комуникация „контент анализ“ (аксиологически лингвистичен анализ), „семиметрия“ и „кейс стъди“, като целта на автора е определянето на ефекта от влиянието чрез онлайн медийните технологии върху обществено мнение.

Уводната част завършва с формулиране на основаната изследователска теза - „моделът „производство на несъгласие“ в българските Интернет медии през 21-ви век има негативен ефект върху развитието на демократичните процеси в страната и уронва доверието и социалния капитал в българското общество.“ (с. 17 от Дисертацията), както и с излагането на 4 хипотези, свързани с пропагандата и упадъка на социалния капитал в обществото.

Първа и втора глава са посветени на амбициозен опит за теоретико – съдържателен анализ на нуждата от нова парадигма за изследване на комуникацията в Интернет. Дисертантът демонстрира многостранни познания и безспорно разполага с обширната информация. Тук П. Айолов посвещава усилия за критически анализ на изследванията на комуникацията, които също са част от технологиите за масова манипулация и пропаганда, като в тях се търсят политически и идеологически пристрастия и заблуждения. Според мен обаче частта 1.3. „ПРИМЕРИ ЗА ПОЯВАТА НА МОДЕЛА „ПРОИЗВОДСТВО НА НЕСЪГЛАСИЕ“ не отговаря напълно на замисъла на тези глави, които имат основно теоретични цели. За читателя остава често пъти неясно по какъв критерий са подбрани примерите, чрез които авторът доказва тезите си. Всъщност още от Габриел Тард проблемът на общественото мнение е защо индивидите съзнателно се подчиняват на повели на някакъв обществен разум, който те смятат за висш и следователно – предписанията му са задължителни. Втора глава според мен е донякъде е пропуснала мярката за критическо изложение на различни философски, социологически и социални теории и излишните за целите на изследването детайли и подробности. Искам обаче да обърна внимание, че в изследването си Айолов цитира и анализира реално използвани от него различни трудове на съвременни и класически автори, което е свидетелство за едно добросъвестно научно усилие. Все пак бих препоръчал при по нататъшна работа върху дисертационния труд, напр. с оглед на издаването му като монография, по възможност обединяване на двете глави и тяхното съкращаване.

Трета и четвърта глава въвеждат в същността на изследването – емпиричен анализ на методите за производство на несъгласие в онлайн среда. Тук авторът умело използва за основа на своят труд съчиненията на български автори, авторитетни изследователи на въздействието на информацията в обществото . Обект на научен интерес на автора са много въпроси, които може еднозначно да определим и като морално - етически. Дисертантът заявява: „Изследването на „производството на несъгласие“ търси доказателства за систематично изкривяване на комуникацията и евфемизмите и дисфемизмите в политическата и публичната реч са един от начините да се внуши смисъл и да се заложи морална оценка в езика без такава манипулация да привлича вниманието и да изглежда като нормална комуникационна ситуация.“ (с. 222 от Дисертацията). Подкрепям тази теза тъй като моралните аспекти на комуникацията по същество са потенциална възможност за разкриване и на морала като социална

система на общуване. В тези глави авторът конкретизира своето изследване като въвежда в обекта на научен интерес такива важни и актуални феномени на „производството на несъгласие“ като фалшивите новини, словото на нетърпимост, репресивната толерантност в езика на медиите, необходимостта от нови журналистически ценности и други, които описват съвременната медийна реалност. Обект на изследване са важни и релевантни на темата проблеми като манипулация, „лъжливата преса“, конфликтната пропаганда, езикът на омразата и др. Заедно с това, изследователят е добре запознат и с източниците (според него) на тези дисфункции на комуникацията. Той посочва много конкретни примери, които доказват на практика неговата теза за „производство на несъгласие“, напр. изследването „Антидемократичната пропаганда в България“, (с. 213 от Дисертацията). Искам да отбележа, че основна според мен, научна тежест носи разположеното в 4 глава емпирично изследване (кейс стъди), чрез което се търси ролята на интернет медиите за идеологическото поляризиране на общественото мнение у нас. То проследява подробно медийните онлайн публикации по важна тема за обществото. Изводът на дисертанта е еднозначен: „Моделът „Производство на несъгласие“ гарантира привличането на публика и повишаването на трафика на медиите в Интернет, но има силно негативен характер върху социалния капитал в една нация.“ (с. 313 от Дисертацията)

Заклучението повтаря на кратко основните акценти на изследването. Авторът използва понятието „морален гняв“ (или морално възмущение по цитираната статия на Моли Крокет (M. J. Crockett) от Университета в Йейл, с. 325), което гарантира популярността на публикацията и на коментарите, независимо дали действително има нарушение на моралните норми или не. Споделям такова мнение тъй като много често емоциите, особено в комуникативен контекст, са морално ангажирани като субективен опит и значи може би етически оправдани, тъй като са не само отражение на някакъв мироглед, а и оценъчен индикатор за поведението на хората, което всъщност твърди дисертанта. „Това е моделът „Гневните хора кликат повече“ (Angry people click more), който работи независимо от идеологията и политическата ситуация.“ (с.320 от Дисертацията). И по нататък : „Моралното възмущение се предизвиква от стимули, които насочват вниманието на публиките към нарушенията на моралните норми. В цифровите медии могат изразяването на моралното възмущение се изостря заради свободата на коментарите в които могат да се споделят лични мнения, непроверени факти, фалшиви новини, откровени лъжи или заблуди.“ (с. 325 от Дисертацията).

В заключение ще отбележа, че предложеното дисертационно изследване има повечето качества и достойнства на пълноценен труд, постигнал изследователските си и научни задачи. То има оформена и защитавана теза, конкретни цел и предмет, също както и достига до емпирични и теоретични обобщения. За мен научните постижения и приноси на дисертанта могат да се очертаят в следните няколко насоки. На първо място очевидно е извършена огромна изследователска работа по намиране и проследяване на теоретичните корени на изследваното явление. Друг е въпросът дали всичко, прочетено и очевидно усвоено от докторанта трябва да влезе в дисертацията. На второ място дисертантът последователно провежда тезата, че медийните технологии, които на пръв поглед улесняват комуникацията в социален план, всъщност създават „*систематично изкривена комуникация*“, която не цели съгласие и връзка между хората, а напротив разделение, конфликт и несъгласие. Макар аз лично да съм скептично настроен към тази теза, тя е защитавана последователно от дисертанта в хода на цялото изложение, като е подкрепена и с резултати от емпирично изследване и медиен експеримент, методи, адекватни на научното поле на дисертационния труд. На трето място – изтъкването на нуждата от етическа или дори нравствено – правна оценка, там където е необходимо и се появява заплаха за човека чрез манипулиране, чрез медийни технологии или чрез езика, както и за допустимостта на провеждане на различни технологични действия, свързани с преднамерена промяна в крайната цел на комуникацията в демократичните общества. Както пише изследователя:
„Реконструирането на „нормативните условия за възможността за разбирателство“ в дигиталната епоха може да стане чрез контрол на медиадискурса и езика в онлайн медиите и социалните групи.“ (с. 328 от Дисертацията). Въпрос на по –нататъшни научни усилия е в какво трябва да се състои този контрол. Имам и основна препоръка – да се изведат научните приноси на изследването, както и да се намали пространното излагане на различни теории за сметка на собствен критичен анализ и изводи, свързани с темата на Дисертацията.

Препоръчвам на уважаемите членове на Научното жури да **присъдят образователна и научна степен „доктор“** по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Емпирични изследвания в комуникацията) на Петър Айолов.